

## Euskal Herria: aldeko literatura sistema

por **Xabier Etxaniz**

Azken urte honetan, gure azken azterketatik gaur arte, euskarazko Haur eta Gazte Literaturak ohiko bidea egin du. Idazlan klasiko nahiz idazle berrien lanen itzulpen asko, ugaritasuna ere sorkuntzan, eta batik bat narratibaren eginiko sorkuntzan, nahiz eta aurten antzerkian aurrerapausu batzuk nabaritu. Hala ere, aldaketarik nabarmenena, nonbaiten aldaketarik eman baldin bada, HGLren inguruko arloan eman da; hots, sorkuntza eta

argitalpengintzaren inguruan; kritika, aldizkari zenbaiten argitalpena, komunikabideetako arreta... hau da, aldaketa nabarmena HGLren literatura sisteman eman bat.

Azken urte hauetan euskarazko HGLren azterketak egiterakoan behin eta berriz errepikatu izan dugu euskal literaturgintzan arlo honek duen garrantzia; argitaraturako liburuen produkzioari begira, esaterako, honen %25a da HGLrena, hots, hel-

duen literaturarena baino handiagoa; bestalde, helduen literaturan aritutako idazle ia guztiek idatzi dute haur eta gazteentzat ere; kritikak, komunikabide ezberdinetan, ez du bereizten haur eta helduentzako literatura; eta abar. Azken urte honetan, berriz, euskarazko HGLk ez du aparteko obrarik edo ezusterik izan (egon, egon dira kalitatezko obra batzuk, jakina), baina arlo honetan aldaketa nabarmenak obren inguruko mundutik datoz, argitalpenen ingurutik, duela urtebete aldizkari honetan bertan geniona indartzuz: «... aurrean dugun erronka nagusia aurrera eramateko: gero eta kalitate handiagoko literatura egitea, eta literatura hori zabaltzea».

### Jonas

Kalitatezko literaturaren adibide garbi bat dugu Juan Kruz Igerabideren obra, azken urteotan euskal liburugintzan idazle emankorrenetakoa dugun idazle honena, alegia. Iaz, *Jonas eta hozkailu beldurtia* (Aizkorri, 98) ipuinarekin irabazi zuen Igerabidek Euskadi saria, ipuin simple eta landua dugu hau, Jonasen beldurraz eta hozkailaren beldurraz ari den kontakizun polit hau (Mikel Valverdek erdeki girotuta eta ilustratutako ipuina, bestalde) sinpletasunetik abiatuta irakurterreza eta era berean idazteko esfortsua eskatzen duen lana dugu. Jonasen bigarren liburua, *Jonasen pena* (Aizkorri, 99), Igerabide eta Valverderen artean egina hau ere, aurrekoa-

ren ildoko obra dugu, aurrekoaren balioa indartzen duen obra dugu; alde horretatik ez gaitu harritu behar Jonasen arrakastak Euskal Herrian eta gure herritik kanpora.

Gauza bera esan genezake haurtzarotik gaztarora ematen den aldaketa horretaz ari den idazle beraren obra bati buruz, *Helena eta arrastiria* (Elkarlanean, 99), Argitaletxe Elkartuak izeneko erakundeak plazaratu duena estatuko bost hizkuntzatan. Nobela honetan protagonistaren ateraldien eta kontakizunen bidez irribarrea eta negargurea senti dezakegu ederki kontaturik dagoen nobela poetiko batean. Arabiarren dioten bezala, eta beste euskal idazle batek esan zuen bezala: bizitzaren ezia eta ozipina ageri zaizkigu idazlan eder honetan.

Baina horiez gain Juan Kruz Igerabidek bestelako lanak ere argitaratu izan ditu azken urte honetan; *Ondo Joan* (Elkarlanean, 00) eta *Dantzariñe haserre* (Elkarlanean 00), ipuinak, eta gazteentzako beste nobela bat, (*Hamabi galdera pianoari*; Albedania, 99), hamalau urte bete eta ama galdu duen neskatxa baten istorioaz, aitarekin duen harreman zail horretaz eta pianoak duen garrantzia inkomunikazio egoera hori apurtzeko.

Igerabideren estilo eta tematika ugaritasun hau hainbat euskal idazleren ezaugarria dugu: Joxemari Iturralde, esaterako, ohitua gaitu gazteentzako nobeletara; oraingoan, aldiz haur txikienezko ipuin batekin etorri zaigu (*Zak zikoina*; Elkarlanean,



GRANDVILLE, KALEZUIOKO ANIMALIEN ITZALAK, PAMIELA, 1999.

00) eta itsas marmoka baten gorra-beherak (*Marmokiñe*; Elkarlanean, 00) ipuin luzean. Hori bai, ezaugarri hori, ugaritasun eta tematika ezberdinena gure idazle ezagunenak ere, Bernardo Atxagak, badu.

## Bambulo

*Ternuako penak* (Erein, 99) dugu Bambulo txakur ikertzaille ezagunaren hirugarren obra. Baina kasu honetan, aurrekoetan ez bezala, eza dira Bambuloren ikerketa historiokoak liburua osatzen dutenak, afari batean Bambulok entzundako istorioa baizik. Urkizu izeneko gazte marinel batek Ternuako lurretan eskimalekin eman zuen negu gorri baten gertakariak osatzen dute liburua, eta aitortu behar dugu, Atxaga narratzaile aparta eta berezia dugula berriro obra zoragarri honetan.

Beste idazle batzuek ere narratibako idazlan garrantzitsuak argitaratu dituzte azken urte honetan, hala nola Jon Suarezek bere *Ortzadarraren kantua* (Aizkorri, 99) ipuin poetikoarekin; Andoni Egañak (*Zaudete geldi pixka batean*; Elkarlanean, 99) argazki batetik abiatu haurtzarora eta helduaroa konparatzen dituen nobela entretenigarri eta irakurterraza (irakurketa maila ezberdinak izanda ere). Felipe Juaristik, beste aldetik, *Animalien inauteria* (Erein, 99) nobelan aurreko batean (*Ilargi lapurra*; Erein, 94), aurkeztutako protagonista berberak ekartzen dizkigu berriro gure artean gazte nobela zoragarri batean, garenaz, gure gizarteaz, inguruko jende eta naturaz, bizimoduaz eta abarrez gogoeta egiteko edo gogoetarazten digun nobela paregabea. Xabier eta Martin Etxeberriak, azken Lizardi sariaren irabazleek beren lehen haur liburua argitaratu dute *Airean ere negu usaina nabari da* (Erein, 00), haur baten ikuspuntutik gabonei



I. MENDIOLA/E. URANGA, BOBBYREN HAUSPOA, IBAIZABAL, 1999.

buruzko ipuin landu eta entretenigarria. Era berean, haur baten ikuspuntutik dago narraturik Karlos Gorrindo ederki kontaturiko istorio bat, *Hodei artean kullunka* (Alberdania, 99), gurasoen bereizketari buruz ari den ipuin interesgarria, benetan.

Pako beleak (*Pako belaren bihurrikeriak*; Ibaizabal, 99), Iñaki Zubeldiaren idazlanak, jarraitzen du trastadak eta okerkeriak egiten. Antzeko zerbait gertatzen da Txilikuren loro batekin, *Kiki koko nahi du* (Elkarlanean, 00), Jokin Mitxelenaren ilustrazio paregabeak dituen azken ipuin honetan iloba bat eta haren aitonen arteko harremana izango dugu izpide. Ipuin ederra, maitasun eta kariñoari buruzko obra.

## Txanogorritxu

Mundu osoan hain ezaguna den neskato hau darkagu hona gure hirugarren protagonista gisa eta ez bakarrik Grimm anaien ipuinei buruz Genaro Gomezek egin duen edizio txukunagatik (Pamiela, 99), bertan itzulpen zainduaz gain, hainbat ohar eta informazio osagarri jarri baititu Gomezek eta ohiko edizio aparta argitaletxeak. Ez, horrez gain

neskato ezagunaren inguruko hainbat bertsio berri ere izan dugu gure artean, hala nola Pello Esnalet *Otsogorritxu* (Ibaizabal, 99), bertan protagonista nagusiak eskola bateko neska-mutikoak dira eta Txanogorritxuren bertsio berri bat antzeztu nahi dute. Horrela, Pello Esnalet ipuin barruan bertsoak eta antzerkia tartekatu ditu, generoen arteko nahasketa (ipuinen arteko nahasketaz gain) sortuz.

Txabi Arnal Gilek ere narratiba eta poesia erabili ditu *Marixa poetisa* (Ibaizabal, 99) ipuin poetikoan; umore klabean idatzirik, polizia atzetik duen eta poemak galtzen ari den poeta baten gorabeherak kontatzen dituen ipuin entretenigarri bezain bitxia.

Umore klabeak daude Antton Duesoren ipuinak ere (*Marimuki*; Ibaizabal, 99 adibide garbia dugu); idazle horren aurreko lanetan bezala; baina baita Karlos Linazasorok idatzi eta Mikel Valverdekin ilustratutako *Walter Sismoley Eliseoko Zelaietan* (Elkarlanean, 00) ipuin laburra; Frantziako Tournean azken etapen ihesi doan txilindulariaren inguruko kontakizun umoretsu eta ironikoa.

Baina aipaturiko *Otsogorritxu* ipuinean komentatu bezala, in-

tertestualitatea, literatura klasikoaren eragina, moldaketa, erabilpen umoretsua... eman baldin bada azken urte honetan euskarazko HGLn, hori Mariasun Landaren *Sorgina eta maisua* (Elkarlanean, 00) ipuinean eman da. Mariasun argitaratu gabeko epe baten ondoren Hansel eta Gretel, Xerezade eta sorginak konbinatzen dituen koktel entretenigarria eskaini digu. Bertan literaturaren balio estetikoaren erreibindikatzen da eta irakurlea sorgin ikasle baten bihurrikeriekin disfrutatzen egongo da, izan ere, maisu-maistrak txanpan botila bihurtzen dituen sorgin hori azkenean horietako batekin ezkonduko baita. Zalantzarik gabe, une ederra igarotzeko kontakizun simple, entretenigarri eta atsegina Mariasun Landak eskaini digun hau eta Elkarlanean argitaletxeak bere bilduma berri batean plazaratu duena, Kuku sailean.

## Kuku

Kuku, baina bat ez, hiru izan baitira Elkarlanean argitaletxeak kaleratu dituen sail berriak azken urte honetan: aipaturiko Kuku, Lamia eta Maxe. Apustu gogorra, hiru sail batera, hirurak koloretan eta hiru adin ezberdinetara zuzenduak, lehen irakurleei (Lamia), zortzi urtetik aurrerakoentzat (Kuku), eta Maxe saila, Anjel Lertxundik idatzia eta Antton Olariagak ilustratu eta diseinaturiko bilduma. Azken honetan hamar urteko neskatxa batek, Maxek, urtebetetze egunean jasotako argazki makina dela eta, hainbat eta hainbat gertakari, misterio eta ateraldi barragarri izango ditu. Bilduma, protagonistaren antzeko adineko neska-mutilei zuzendua dagoela, esan dezakegu.

Lamia eta Kuku sailetan gure artean ezagunak diren idazleek argitaratu dituzte beren lanak hasiera batean. Arestian aipaturiko Iturralde, Linazasoro, Igerabide,

Txilikuren lanak... berriki komentatutako Mariasun Landarena, horiek guztiek Joxantonio Ormazabalaren *Gorritxo eta Beltxiko* (Elkarlanean, 00) ipuinaren osatzen dituzte sailak. Ormazabalaren ipuinaren kasuan bi inurri ikertzaile izango ditugu protagonista, beren ohiko bizimodua utzi eta ingurua (Paris, kasu honetan) ezagutu nahi duten inurriak. Elena Odriozolaren lana, ilustrazio arloan, aipatzeko modukoa da, orijinala, bizia, erakargarria.

Bilduma horietan idazle ezagunak zeduela esan dugu, baina ezagunak dira, baita beste hainbat bildumatan beren lanak argitaratu dituzten idalzeak ere, hala nola Karlos Santisteban *Behin batean* (Aizkorri, 99) ipuin bildumaren egilea; Txema Garcia-Viana (*Balatza*; Alberdania, 00), Labaien sariaren irabazlea nobela historiko batekin; Xabier Mendiguren Elizegi, haur eta gazte literaturan sarri aritutako idazlea eta oraingoan eztabaida edo gutxienez komentariorako nobela baten egilea: *Txakurraren alaba* (Elkarlanean, 00), polizi baten alabaren inguruan eraikitako nobela errealista. Joanes Urkixok, berriz, hainbat ipun batus nobela ekologista bat aurkeztu digu: *Lur izeneko oihana*, (Zubia-Alfaguara, 00): M.A. Mintegi Larrazak, aldiz, gazte nobela bat, maitasuna, droga trafikoa, lehen irteerak... azaltzen dizkigun nobela bizi eta amen batean irakurtzen dena: *A ze gaupasa!* (Ibaizabal, 00).

Aurreko guztiarekin badirudi hemen ez dagoela belaunaldi aldaketarik, urtarileko *Delibros* aldizkarian aipatzen zen bezala, baina egia aitortu behar baldin bada, hori ez da horrela. Baporea sariaren irabazlea idazle gazte berri dugu gure letretan, Arrate Egañak ipuin klasikoaren egitura duen umorezko kontakizuna eskaintzen digu bere lehen obran: *Printzesa puzkertia* (SM, 99). Garikoitz Berasaluze gazteak ere lehendabiziko aldiz idatzi du

HGL (*Bobbyren hauspoa*; Ibaizabal, 99), helduenean aritu ondoren; edo Fernando Morillo gazte azpeitiarrak bi liburu plazaratu ditu azken urte honetan; neska gazte baten egunerokoa (*Bila nazatela*; Ibaizabal, 99) eta izenburuak adierazten duen bezala lehen amodio, lehen sexuaren aurkikuntzaren inguruan idatzitako nobela bat (*Sexu egunsentia*; Elkarlanean, 00), biak hizkera bizian, elkarrizketa ugarriz lagundurik, gazteen terminoan erabiliz... eginiko lanak.

Era berean berriak izan dira gure letretan Lutxo Egia *Kalezuloko animalien itzalak* (Pamiela, 99) eta Jabi Santa Cruz (*Mokobilduma*; Ibaizabal, 00) poema liburuen egileak. Narratibak nagusitasuna badu ere, ez baita hura gure arteko genero bakarra, apur-apurka poesia eta antzerkia beren txokoa bilatzen ari dira eta.

## Amona

Karlos Linazasorok, J.K. Igerabiderek batera, gazteentzako poesi liburu bat plazaratu zuen duela urtebete bat; orain, bakoitzak bere aldetik poesi liburu bana argitaratu du. Karlos Linazasorok Elisabete Zabalok ilustratu duen *Hambi titare* (Aizkorri, 99), poema llibur, harrigarri eta indar handikoak biltzen dituen liburu. Hona hemen adibide bat:

«Sehaskan  
amona  
lo.»

Pomea llibur hauek gaztele-nerazko literaturan Ramón Gómez de la Sernak idatzitako gregueriekin konparatu zituen Gerardo Markuletak *Behinolan* eginiko kritikan.

«Ilargia hegan

Tximeletaren  
bidetik noa:  
irribarre lainoa.»

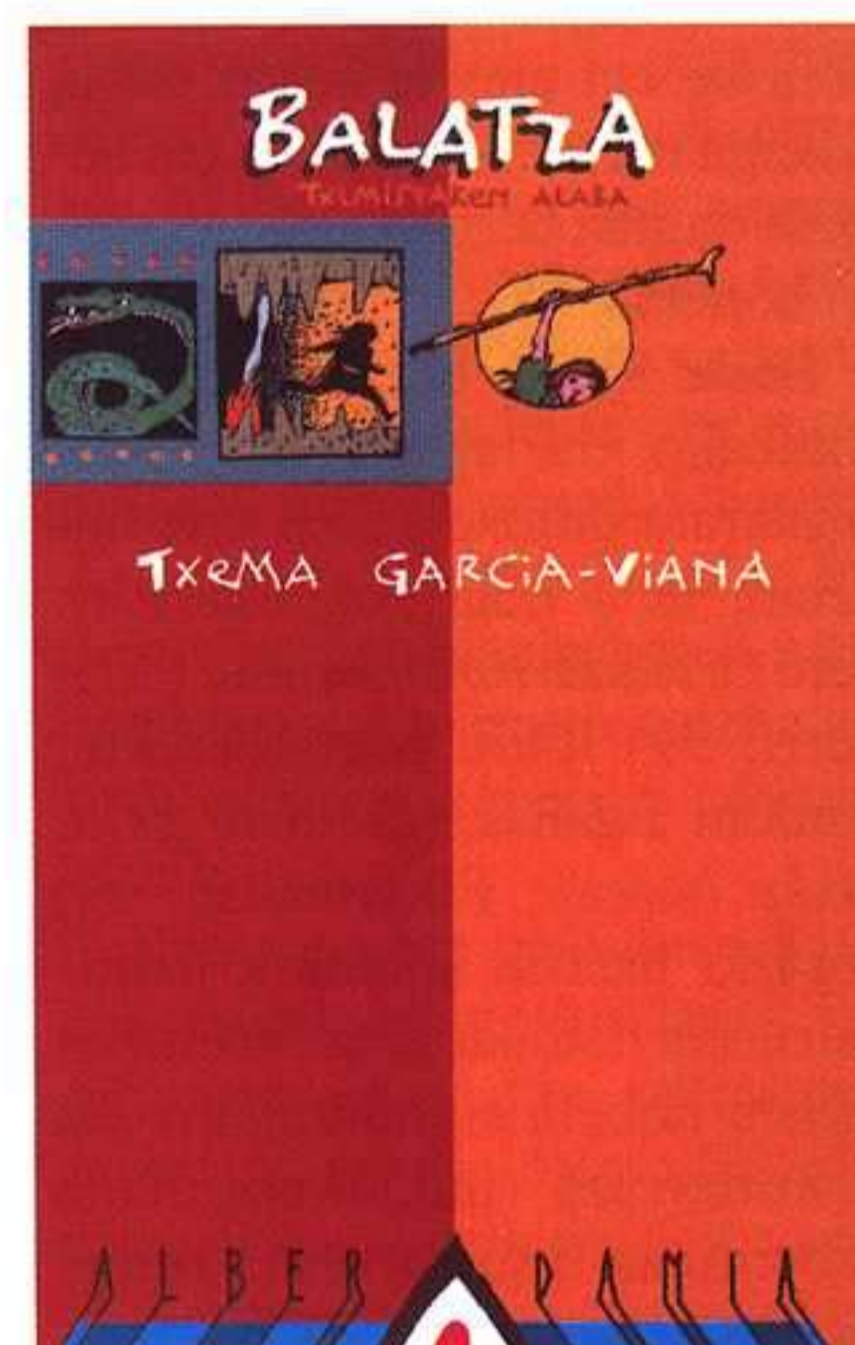
Bigarren poema hau, aldiz, Juan Kruz Igerabidek euskaraz eta gaztelaneraz argitaratutako liburu batetik atera dugu, *Botoi bat bezala/Como un botón* (Anaya-Haritz, 99), izan baita azken urte honetan gure literaturan kaleratutako liburu interesgarri bezain berezia. Hala ere, elebidun egote horrek ez du liburuaren zabalakundean gehiegizko eraginik izango, argitaletxeak euskararen esparruan soilik banatzen baitu bilduma hori. Hots, gaztelaneraz egonda estatu espainol osoan zabal zitekeela liburu, baina ez da horrela izango. Hona hemen, beraz, gure literaturaren ahuleziaren beste adibide bat.

Baina ez da hori ahulezia bakarra, antzerkigintza ere makal samar ibili ohi da haur eta gazteentzako liburugintzan. Dena dela, Erein argitaletxeak azken urte honetan kaleratutako bi lanek zerbait eragin dute antzerkiaren alde; Xabier Diaz Esartek (orain arte bere kontura edo sariketen bidez argitaratu izan duenak) *Mito, mito eta kitto!* (Erein, 99) lana plazaratu zuen, euskal mitologiako pertsonaiak protagonistatzat hartuz; eta Aitzpea Goenaga aktore ezagunak, aldiz, *Antzezten... teketen ten!* (Erein, 99) urtaroei buruzko, edo urtaroen garaietan bereizturiko, obra.

Beste antzerki lan bat, berriz, *Badago ala ez dago* (Aizkorri, 98) Yolanda Arrietak idatzia, katalanez argitaratu berri da, (*L'herència de les bruixes*, Cadí 99), nahiz eta gure artean normalena, denok dakigun bezala, ez izan erdaratzea, euskaratzea baizik.

## Hansel eta Txapiroa

Arestian komentatu dugu Genaro Gomezek eginiko Grimm anaïen ipuinen edizio zaindua, eta horrelako lanen ondoan badaude, ohi bezala, erdal idazle «klasikoen» argitalpenak (Nöstlingerren *Ezta inola ere!*; Aizkorri, 99; Rodariren *Katu jau-*



ELENA ODRIOZOLA, ORTZADARRAREN KANTUA, AIZKORRI, 1999.

naren negozioak; Anaya-Haritz, 99; eta abar.), gure inguruko literaturetako obren itzulpenak: Marilar Alexandre idazle galiarraren *Txapiro berdea* (Anaya-Haritz, 99) fantasiosoa, esaterako, edo Elvira Lindoren *Manolito Laubegi* (Zubia-Alfaguara, 00), Jaime Cela Apirila sariaren irabazlearen *Isiltasuna bihotzean* (Elkarlanean, 99) Gerardo Markuletak euskaratuta, David Duraren nerabezaroan neska baten baitan ematen den sexu aldaketari buruzko *Nahiago nuke mutila banintz!* (Erein, 99) kasuan bezala. Kataluniatik datozkigu baita ere Josep Gregorik idatzitako *Mugida liburutegian* (Elkarlanean, 99), *Tanger-eko ametsa* (Elkarlanean, 00) Xavier Vernetarena edo beste kultura, beste errealitate eta herrialde ezberdinetara hubiltzen gaituen *Zookalako erregeak* (Elkarlanean, 00) Kamerun jaio baina Bartzelonan bizi den Inongo-Vi-Makomè idazlearen eskutik.

Baina itzulpenak inon nabarmenak izan badira ere, eta arlo guztietan izan dute eragina aberastasun kulturalaren aldetik, ikuspegia zabaltzen laguntzeagatik, bestelako kulturak guragatzeagatik, inon nabarmenak izan badira ere, itzulpenak haur txikientzako liburuetan izan dira. Honen adibide garbiena Kalandraka argitaletxe galiarraren aportazioa eta jokabidea dugu; etxe honek haur txikientzako lau liburu argitatu ditu *Buruko hura nork egin zion jakin nahi zuen satortxo* (Kalandraka, 99) Werner Holzwarth/Wolf Erlloruch-en liburu ezaguna, Arnold Lobelen beste klasiko bat, *Sagu kontuak* (Kalandraka, 00), eta horiekin batera, hain ezagunak ez diren beste bi, *Nola dastatu ilargia* (Kalandraka, 99) Michael Grejniec-en liburu berezia eta Portugalgo ipuin herriko batean oinarriturik egindako *Untxitxo txuria* (Kalandraka, 00) ipuin zoragarria.



ANTTON OLARIAGA, ANIMALIEN INAUTERIA, EREIN, 1999.

## Usoa

Usoa dugu Patxi Zubizarretaren ipuin baten protagonista, iaz kaleratutako *Usoa, hegan etorritako neskatoa* (Erein 99) liburua, alegia. Ipuin honek kritika onak izan zituen Euskal Herrian eta gure herritik kanpo (Teresa Duran idazle eta kritiko katalanak zioen bezala «literatura hutsa» da ipuin hau); horren ondorioz, eta liburuak berak sorturiko erakarpina dela eta, ipuin honetan oinarrituriko pelikula labur bat egin da uda honetan.

Baina ez da hori izan euskal HGLk eman duen albiste on bakarra. Galizian A magia das palabras egin zen bezala, gure artean ere Eusko Jaurtitzak «Lau

liburu helburu» izeneko kanpaina egin du, bertan lau idazle ezagunen (M. Landa, P. Zubizarreta, J.K. Igerabide eta Txiliku; E. Odriozola, J. Mitxelana, B. Lucas eta Mattinek ilustraturik) ipuinak banatu dira eskoletan; horrez gain autobus bat jarri da martxan Bigarren Hezkuntzako neska-mutilei begira, bertan euskaraz, gaztelanera, frantsesez eta ingelera argitaratutako liburuak egongo dira erakusgai, autobusaren proiektu hori hiru urtetarako da eta hainbat hitzaldi eta elkarrizketarekin osatzen da. Era berean garrantzitsua da Galtzagorri Elkarte eta Gipuzkoako Diputazioaren artean martxan jarritako «Liburu gaztea» izeneko lehiaketa, bertan gazteek be-

raiek erabakiko baitute zein den beraien ustez iazko gazte literatura libururik onena.

Bestalde, Euskal Idazleen Elkarteak eta Galtzagorri Elkarteak HGLri buruzko jardunaldi ezberdinak antolatu zituten iazko udazkenean, eta aurtengorako ilustrazioari buruzko beste batzuk antolatu dira.

Baina irakurketa eta zaletasuna bultzatzeko ekintza horiek guztiak garrantzitsuak eta beharrezkoak izanda ere, artikuluen hasieran aipatzen genuen bezala, aldaketaren nabarmena literatura sistematik bertatik etorri zaigu. *Behinola* haur eta gazte literaturari buruzko aldizkariaren sorrera, aldizkari horretan argitaratutako lanek eta batez ere kritika lanek, ilustrazioari emaniko garrantziak, ... nolabait erreferente garrantzitsua bilakatu dute aldizkari hori gure literatura ezagutzeko. Inportantea da ere *Egan* aldizkariak haur eta gazte literatura saila inaguratu izatea, eta gure komunikabideetan HGLk duen presentzia. *Sautrelan*, ETBko literatur programa zaindu eta interesgarri horretan esaterako, hainbat elkarrizketa egin dira (Patxi Zubizarreta, Mariasun Landa...), liburuak komentatu, erreportaiak (ilustrazioari buruz bat, nobedadeen inguruan beste bat...).

Ikerketan ere aurrerapausuak ematen ari gara, poliki baina gelditu gabe, eta horren adibide argia dugu Manu Lopez Gaseni EHUKo irakasleak irakurritako doktorego tesia interesgarria itzulpenengintzaren ekarriaz euskal haur eta gazte literaturan.

Egoera, beraz, baikorra izateko modukoa da, baina hala ere itzal beltzak ageri dira gure etorkizun hurbilean, estatu espainolean planteatu den liburuen prezioaren liberalizazioak ikaragarriko eragin kaltegarriak izan ditzake gurea bezala kultura, merkatu, produkzio txikiarentzat. Baina horretaz beste batean hitz egin beharko dugu. ■

